O‘QUVCHILARNI HARBIY-VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yoqubjonov A.F.
Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Respublika ta’lim markazi bo‘lim boshlig‘i
https://doi.org/10.5281/zenodo.20084783

Annotatsiya. *Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarini harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning nazariy-metodologik asoslari va pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish masalalari atroflicha tahlil qilingan. Globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularda Vatanga sadoqat, fuqarolik mas’uliyati va harbiy burchni anglash ko‘nikmalarini shakllantirish zaruriyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi asosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishning samarali yo‘nalishlari, didaktik modellari va amaliy mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida mazkur jarayonni takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, pedagogik imkoniyatlar, o‘quvchilar, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi, fuqarolik pozitsiyasi, milliy qadriyatlar, ta’lim texnologiyalari, chaqiruvga qadar tayyorgarlik.*

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida inson kapitaliga bo‘lgan talab tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol, Vatanga sadoqatli va fuqarolik pozitsiyasi mustahkam shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Jahonda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, geosiyosiy raqobatning kuchayishi va axborot tahdidlarining ortishi yoshlarda milliy immunitetni shakllantirish, ularni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham mazkur masala davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, qator qonunlar va farmonlar orqali yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi takomillashtirilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish va uni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, xalq og‘zaki ijodi, dostonlar va tarixiy manbalarda keng yoritilgan. Shiroq, To‘maris, Jaloliddin Manguberdi kabi qahramonlar obrazida Vatanga sadoqat, jasorat va fidoyilik g‘oyalari ifoda etilgan.

Sharq mutafakkirlari asarlarida ham vatanparvarlik va harbiy tayyorgarlik inson kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralgan. Zamonaviy tadqiqotlarda esa, mazkur masala pedagogik, psixologik va ijtimoiy nuqtayi nazardan o‘rganilgan bo‘lib, uning mazmuni, shakllari va usullari ishlab chiqilgan. Biroq tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, innovatsion yondashuvlar va didaktik imkoniyatlarni kompleks holda tadqiq qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan.

Mazkur tadqiqotda o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonini chuqur va tizimli o‘rganish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Ushbu yondashuv tadqiqot muammosini turli ilmiy nuqtayi nazarlardan tahlil qilish, nazariy va amaliy jihatlarni uyg‘un holda o‘rganish hamda ishonchli natijalarga erishishni ta‘minlashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, **nazariy tahlil metodlari**dan keng foydalanildi. Bu bosqichda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, pedagogik qarashlar, konsepsiyalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tizimli ravishda o‘rganildi. Nazariy tahlil orqali mazkur yo‘nalishning ilmiy asoslari, rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari aniqlashtirildi. Shuningdek, “harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi”, “pedagogik imkoniyatlar”, “fuqarolik pozitsiyasi” kabi asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyati aniqlashtirilib, mualliflik talqini ishlab chiqildi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida **empirik metodlar** qo‘llanildi. Jumladan, o‘quvchilar, o‘qituvchilar va mutaxassislar o‘rtasida anketa so‘rovnomalari o‘tkazilib, ularning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga bo‘lgan munosabati, qiziqish darajasi va mavjud muammolar yuzasidan fikrlari o‘rganildi. Intervyu va suhbatlar orqali esa chuqurlashtirilgan ma‘lumotlar to‘plandi. Pedagogik kuzatuv metodidan foydalanish natijasida dars va tarbiyaviy mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarning xulq-atvori, faol ishtiroki hamda motivatsion darajasi real sharoitda tahlil qilindi. Ushbu metodlar tadqiqotning amaliy asoslanganligini ta‘minladi.

Shuningdek, tadqiqotda **pedagogik tajriba-sinov ishlari** alohida ahamiyat kasb etdi. Tajriba jarayonida ilgari surilgan ilmiy farazlar amaliyotda sinovdan o‘tkazildi. Tajriba-sinov ishlari nazorat va tajriba guruhlarida tashkil etilib, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlar, metodlar va vositalarning samaradorligi aniqlashtirildi. Ushbu jarayonda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalaridagi o‘zgarishlar dinamikasi muntazam ravishda kuzatib borildi.

Olingan natijalarning aniqligi va ishonchliligini ta‘minlash maqsadida **statistik tahlil metodlari**dan foydalanildi. So‘rovnoma va tajriba natijalari miqdoriy jihatdan qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari, taqqoslama tahlillar hamda dinamik o‘zgarishlar aniqlab chiqildi. Statistik tahlil tadqiqot natijalarining obyektivligini oshirish bilan birga, ilmiy xulosalarning asoslanganligini ta‘minladi.

Tadqiqotning **obyekti** sifatida umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayoni tanlandi. Mazkur jarayon o‘zining ko‘p qirrali va murakkabligi bilan ajralib turadi hamda ta‘lim va tarbiyaning o‘zaro uyg‘unligini talab etadi.

Tadqiqotning **predmeti** esa aynan ushbu jarayonning pedagogik imkoniyatlari, ya‘ni ta‘lim mazmuni, metodlari, vositalari va tashkiliy shakllari orqali o‘quvchilarda harbiy-vatanparvarlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlaridan iboratdir.

Tadqiqotning metodologik asosini bir nechta zamonaviy pedagogik yondashuvlar tashkil etdi. Xususan, **integrativ yondashuv** asosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi ta‘limning turli fanlari, tarbiyaviy tadbirlar va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqlikda ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv mazkur tarbiyani faqat alohida fan doirasida emas, balki butun ta‘lim tizimining ajralmas qismi sifatida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim yondashuvi esa har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda tarbiyaviy jarayonni tashkil etishni nazarda tutadi. Bu orqali o‘quvchilarda ongli ravishda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga erishiladi, ya‘ni majburiylik emas, balki ichki motivatsiya ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, **kompetensiyaviy yondashuv** asosida o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar, fuqarolik mas‘uliyati, ijtimoiy faollik va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga e‘tibor qaratildi. Mazkur yondashuv harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini hayotiy zarur kompetensiyalar bilan uyg‘un holda shakllantirish imkonini beradi.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya tadqiqot muammosini har tomonlama yoritish, nazariy va amaliy natijalarni uyg‘unlashtirish hamda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida olib borilgan empirik izlanishlar, pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov ishlari natijalari o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimining amaldagi holatini kompleks baholash imkonini berdi. Olingan natijalar mazkur yo‘nalishda qator tizimli muammolar mavjudligini, shu bilan birga, ularni bartaraf etish uchun muayyan pedagogik imkoniyatlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Avvalo, o‘quvchilarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi darajasi bir xil emasligi aniqlandi. Tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning sezilarli qismida mazkur yo‘nalishga nisbatan qiziqish past darajada ekanligi kuzatildi. Bu holat, bir tomondan, ta‘lim jarayonida harbiy-vatanparvarlik masalalariga yetarli e‘tibor qaratilmayotganini, ikkinchi tomondan esa, mavjud tarbiyaviy ishlarning ko‘proq formal xarakterga ega ekanligini anglatadi. Ayniqsa, o‘quvchilarda ushbu yo‘nalishga nisbatan ichki motivatsiyaning sustligi ularning faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish jarayoniga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik” fani katta pedagogik salohiyatga ega bo‘lishiga qaramasdan, amaliyotda uning imkoniyatlari to‘liq ro‘yobga chiqarilmayapti. Ko‘plab holatlarda darslar nazariy ma‘lumotlarni yetkazish bilan cheklanib qolmoqda, amaliy mashg‘ulotlar, interaktiv usullar va simulyatsion faoliyatlar yetarli darajada tashkil etilmayapti. Natijada, o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki zarur ko‘nikma va malakalar ham yetarli darajada shakllanmayapti. Bu esa mazkur fan samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi bilan bog‘liq masalalardir. Jumladan, ayrim pedagoglar harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bo‘yicha maxsus metodik tayyorgarlikka ega emasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan yetarlicha foydalanmayotgani kuzatildi. Bu esa ta‘lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatmoqda. Chunki mazkur yo‘nalishda samarali natijaga erishish ko‘p jihatdan o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog‘liq.

Shuningdek, o‘quvchilarning harbiy xizmatga bo‘lgan munosabatini o‘rganish natijalari ham turlicha ko‘rsatkichlarni namoyon etdi. Aksariyat o‘quvchilar harbiy xizmatni muqaddas burch sifatida qabul qilayotgan bo‘lsa-da, ayrimlarida bu borada befarqlik yoki yetarli darajada anglamaslik holatlari kuzatildi. Bu esa ularning ijtimoiy ongida harbiy xizmatning mazmun-mohiyati, uning davlat va jamiyat hayotidagi o‘rni yetarlicha shakllanmaganligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida mazkur jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi bir qator samarali pedagogik yo‘nalishlar ham aniqlandi. Xususan, ta‘lim va tarbiya jarayonining uzviy integratsiyasini ta‘minlash harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi isbotlandi. Bu yondashuv orqali nafaqat maxsus fanlar doirasida, balki barcha o‘quv predmetlari va sinfdan tashqari faoliyatlar orqali ham vatanparvarlik g‘oyalarini singdirish mumkin.

Bundan tashqari, milliy qahramonlar hayoti va faoliyatini ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarda tarixiy xotira va milliy g‘ururni shakllantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Real hayotiy misollar, tarixiy shaxslar faoliyati orqali o‘quvchilarda Vatanga sadoqat va fidoyilik tushunchalari yanada chuqurroq shakllanadi.

Amaliy mashg‘ulotlar, jumladan, dala yig‘inlari, harbiy-sport o‘yinlari va turli simulyatsion mashqlarni tashkil etish o‘quvchilarning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ijtimoiy tayyorgarligini ham mustahkamlashda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Bunday faoliyatlar o‘quvchilarda jamoaviylik, mas‘uliyat va tezkor qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Multimedia vositalari, virtual treninglar, videomateriallar va interaktiv platformalar orqali harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini yanada qiziqarli va samarali tashkil etish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning diqqatini jalb etish va ularning faol ishtirokini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, “maktab – harbiy qism” hamkorligini rivojlantirish muhim yo‘nalish sifatida e‘tirof etildi. Amaliy uchrashuvlar, harbiy qismlarga ekskursiyalar, mutaxassislar bilan muloqotlar o‘quvchilarda harbiy kasbga nisbatan real tasavvurlarni shakllantiradi va ularning motivatsiyasini oshiradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish uchun mazkur jarayonni tizimli, kompleks va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish zarur. Faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy faoliyat, shaxsiy tajriba va ijtimoiy muhit bilan uyg‘unlikda olib borilgan ta‘lim-tarbiya ishlari yuqori natijalarga olib keladi.

Mazkur tadqiqot natijalari o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi zamonaviy ta‘lim tizimining strategik yo‘nalishlaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot jarayonida olingan nazariy va empirik natijalar ushbu yo‘nalishda mavjud muammolarni aniqlash bilan birga, ularni bartaraf etishning ilmiy asoslangan yo‘llarini ham belgilab berdi.

Avvalo, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi yosh avlodni shakllantirishda fundamental ahamiyatga ega ekani aniqlandi. U nafaqat o‘quvchilarda Vatanga sadoqat, balki fuqarolik mas‘uliyati, ijtimoiy faollik va milliy o‘zlikni anglash kabi sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur tarbiyani ta‘lim tizimida ikkilamchi emas, balki ustuvor va tizimli yo‘nalish sifatida tashkil etish zarur.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ta‘lim va tarbiya jarayonining o‘zaro integratsiyasi harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ya‘ni, ushbu jarayonni faqat alohida fan yoki tarbiyaviy tadbirlar doirasida emas, balki butun ta‘lim muhitiga singdirilgan holda tashkil etish talab etiladi. Fanlararo integratsiya, sinfdan tashqari faoliyatlar va ijtimoiy muhit uyg‘unligi bu borada muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, o‘quvchilarda harbiy-vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda milliy tarix, qahramonlik merosi va ma‘naviy qadriyatlarning o‘rni beqiyos ekanligi asoslandi. Tarixiy shaxslar faoliyati, milliy qahramonlar jasorati va ajdodlar merosini chuqur o‘rganish orqali o‘quvchilarda milliy g‘urur, sadoqat va fidoyilik kabi sifatlar mustahkamlanadi. Bu esa ularning ongida Vatan himoyasi nafaqat burch, balki sharafli vazifa sifatida shakllanishiga olib keladi.

Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini ham ko‘rsatdi. Xususan, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, simulyatsion mashg‘ulotlar va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan ta‘lim shakllari o‘quvchilarning qiziqishini oshirish bilan birga, ularning bilim va ko‘nikmalarini

mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa an‘anaviy yondashuvlardan innovatsion tizimga o‘tishni taqozo etadi.

Bundan tashqari, ta‘lim muassasalarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishda tizimlilik va uzluksizlik tamoyillariga amal qilish muhimligi aniqlandi. Mazkur jarayonni rejalashtirish, tashkil etish va baholashning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish, metodik ta‘minotni boyitish hamda pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish ushbu yo‘nalishdagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, tadqiqot natijalari asosida quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni belgilash mumkin:

- harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini ta‘lim dasturlariga kompleks integratsiya qilish;
- o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish va maxsus treninglar tashkil etish;
- o‘quvchilarning amaliy faoliyatini kuchaytirish (dala yig‘inlari, harbiy-sport tadbirlari);
- ta‘lim muassasalari va harbiy tuzilmalar o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
- raqamli va innovatsion texnologiyalar asosida yangi pedagogik modellarni ishlab chiqish.

Umuman olganda, o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni takomillashtirish nafaqat pedagogik muammo, balki keng ijtimoiy ahamiyatga ega masala sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki mazkur jarayon jamiyatda barqarorlikni ta‘minlash, yosh avlodni mas‘uliyatli va ongli fuqarolar sifatida shakllantirish hamda davlat xavfsizligini mustahkamlashga bevosita xizmat qiladi.

Shu bois, kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, innovatsion pedagogik modellarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiytolar:

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovning 2021-yil 14-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil topganligining 29 yilligi” bayram tabrigi nutqi.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. –T.; “O‘zbekiston”, 2017.-488 bet.

3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud ahloq. T.: Adolat. – 1992. -44b.

4. Abdurasulov O.A. Harbiy xizmatchilar o‘rtasida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish yo‘llari va uning nazariy asoslari // O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tarixi, buguni va kelajagi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. − Toshkent: O‘zRMV, 2005. – B. 96-98.